

Pirmsskolas, kurās ir Vieta PepijPrinčiem un PirātPrincesēm

Iedvesmojošs metodiskais līdzeklis darbam ar dzimumlomām un līdztiesību

LATVIJAS REPUBLIKAS
LABKLĀJĪBAS MINISTRIJA

norden
Ziemeļu Ministru padomes birojs Latvijā

Pirmsskolas, kurās
ir **V**ieta **P**epij**P**rinčiem
un **P**irāt**P**rincesēm

Metodiskā līdzekļa pētījuma autori: Jespers Olesen & Kenneth Aggerholm, sadarbībā ar Dānijas Pedagoģisko institūtu un Orhusas universitāti.
Metodiskā līdzekļa mākslinieces: Ellen Margrethe Hjelholt
Fotogrāfs: Marcel C. Rahner
Vāka zīmējums: Rebeka, 4 gadi

Metodiskā līdzekļa oriģināls tapis Dānijas līdztiesības ministres uzdevumā un ir izmantojams kopā ar bērnu grāmatu «Todien, kad Rūta bija Rihards un Kārlis bija Karlīna»

Metodiskais līdzeklis Latvijā izdots Labklājības ministrijas un Ziemeļu Ministru padomes projekta *«Dāņu bērnu grāmatas «Todien, kad Kārlis bija Karlīna» un «Todien, kad Rūta bija Rihards» un metodiskā līdzekļa «Bērnudārzi, kuros vieta ir PepijPrinčiem un PirātPrincesēm» tulkošana, izdošana un pirmsskolas izglītības iestāžu personāla un vecāku izglītošana par vienādu iespēju veicināšanu zēniem un meitenēm»* ietvaros.

No dāņu valodas tulkojusi: Inga Mežaraupe
Redaktore: Ilze Jansone

2012. gads

LATVIJAS REPUBLIKAS
LABKLĀJĪBAS MINISTRIJA

norden
Ziemeļu Ministru padomes
birojs Latvijā

Iespiests: hromets poligrāfija
poligrafija.lv

ISBN 978-9984-817-05-7

Saturs

Priekšvārds 4

Kā izmantot šo metodisko līdzekli darbam ar dzimumlomām un līdztiesību 6

Metodiskā līdzekļa tēmas:

1. Priekšmeti signalizē dzimumpiederību 9
2. Noteikumi var likt šķēršļus dzimumu līdztiesībai 11
3. Kad darbnīcā drīkst klaudzināt ar āmuru? 13
4. Dzimums ir noteicošais faktors brīvajā rotaļā 15
5. Vai meitenes grib spēlēt futbolu? 17
6. Vai leļļu stūris domāts meitenēm? 19
7. Zēni spēlē Pepiju Garzeķi 21
8. Valoda ierobežo zēnu un meiteņu iespējas 23
9. Stāsti var radīt jaunu kontekstu 25

Ceļā uz dzimumlomu un līdztiesības pedagoģiju 32

Bērnu grāmata par dzimumlomām 32

Ja gribi lasīt ko vairāk 33

Atsauces 36

Dānijas līdztiesības ministres priekšvārds

To, cik plašas ir meiteņu un zēnu izpausmes iespējas, nosaka ģimene, draugi, plašsaziņas līdzekļi, pirmsskolas un interešu nodarbības. Mēs visi esam atbildīgi par to, lai bērniem būtu vienlīdzīgas iespējas izvēlēties, kā un ar ko viņi grib spēlēties. Runa ir nevis par to, ka meitenēm un zēniem jābūt vienādiem, bet gan par to, ka viņiem jādod iespēja attīstīt savas spējas neatkarīgi no dzimuma. Tas ietekmēs ne tikai viņu pašreizējo dzīvi, bet arī nākotnes izvēles, kas skar izglītību, darbu un ģimeni.

Ja vēlamies panākt ilglaicīgas pārmaiņas, dzimumu līdztiesības darbam ir jāsākas ar maziem bērniem, un te svarīga loma ir bērnudārza skolotājiem, kas sniedz bērniem paplašinātas iespējas dzīvot bērnu pašu vēlmēm atbilstošu dzīvi. Pirmsskolas vecuma meitenēm un zēniem rotaļājoties ir jāmācās dzimumlomas un līdztiesība. Rotaļās viņi vingrinās pieauguša cilvēka dzīvei, tāpēc ir svarīgi, lai viņiem tiktu piedāvāta plaša izvēle.

Šajā metodiskajā līdzeklī skolotāji un citi, kas strādā ar bērniem, var smelties iedvesmu tam, kā atteikties no iesīkstējušiem priekšstatiem par meiteņu un zēnu spējām un prasmēm un ļaut viņiem būt tādiem, kādi viņi ir.

Līdztekus šim metodiskajam līdzeklim manā uzdevumā ir izstrādāta bērnu grāmata «Todien, kad Rūta bija Rihards un Kārlis bija Karlīna», kuru var izmantot, lai ar bērnudārza bērniem uzsāktu sarunu par to, ko mēs gaidām no meitenēm un zēniem.

Kārena Jespersena

Dānijas Līdztiesības ministre
2008. gadā

Latvijas Republikas labklājības ministres priekšvārds

Bērnudārzam ir svarīga loma mūsu bērnu personības attīstībā un nākotnes sabiedrības veidošanā. Brīvās rotaļas un rotaļnodarbības ļauj attīstīt noteiktas prasmes un iemaņas, tās palīdz atklāt bērna spējas un talantus, kas vēlāk palīdz atrast katram savu ceļu dzīvē.

Apkārtējā vide – ģimene, radi, draugi, mediji ar savu attieksmi ietekmē to, kādas rotaļas, nodarbošanos, grāmatas izvēlas zēni un meitenes. Rūpīgāk raugoties, katrs no mums būs pamanījis, ka reizēm sastopama atšķirīga attieksme un gaidas pret zēniem un meitenēm tieši viņu dzimuma dēļ.

Esmu pārliecināta, ka katrs būs ievērojis, ka vecāki, audzinātāji un citi pieaugušie piedāvā bērniem «tradicionālas» rotaļas, kas nereti ar vai bez tīša nolūka iedalās zēnu un meiteņu rotaļās. Tāpat pieaugušie lasa priekšā pasakas, kas ir ļoti būtiskas valodas un vērtību sistēmas veidošanā, bet vienlaikus tās tomēr ļoti vienveidīgi un neatbilstoši mūsdienām atspoguļo sieviešu dzimtes varones tikai kā maigas, skaistas, paklausīgas, gādīgas, kamēr vīriešu dzimtes varoņi pārsvarā ir drosmīgie, stiprie, gudrie.

Pavisam vienkārši – dažādas rotaļas attīsta dažādas prasmes. Mēs katrs atsevišķi un visi kopā ietekmējam to, kādi izaugs bērni, cik plašs būs viņu iespēju loks un kādas izvēles viņi varēs izdarīt jau esot pieaugušie. Ja vēlamies, lai jaunietis izvēlas karjeru atbilstoši savām prasmēm un talantiem, nevis seko stereotipiskajam profesiju sadalījumam un sieviešu un vīriešu lomu iedalījumam sabiedrībā, tad jāsāk ir no mazotnes. Jo vissvarīgāk ir nodrošināt visplašākās iespējas attīstīties katra zēna un katras meitenes prasmēm un dzīves sapņiem, nemēģinot tos ielikt kādā rāmī. Ieguvēji būsim mēs visi – visa sabiedrība.

Šis metodiskais līdzeklis atklāj Dānijas pieredzi un piemērus, bet tas noteikti ļaus arī Latvijas pirmsskolas skolotājiem uz savām ikdienas nodarbēm paskatīties no jauna skatupunkta, palīdzēs uzdot sev jautājumus, kā arī liks pārvērtēt savus līdzšinējos priekšstatus. Tas, izmantojot visiem pazīstamas rotaļas un situācijas, atklāj jaunas pieejas un iespējas darbā ar bērniem, sniedz iedvesmu dažādot pirmsskolas darbu.

Novēlu, lai metodiskais līdzeklis un grāmata bērniem kalpo par iedvesmas avotu arī Latvijas pirmsskolas skolotājiem!

Ilze Viņķele

Latvijas Republikas Labklājības ministre
2012. gadā

Kā izmantot šo metodisko līdzekli darbam ar dzimumlomām un līdztiesību

Šis metodiskais līdzeklis palīdzēs atbildēt uz jautājumu, kā bērni mācās dzimumlomas un kāda ir pirmsskolas[1] loma šajā veidošanās procesā. Metodiskajā līdzeklī ieteiktā pieeja mudina izzināt dzimumu lomu izpausmju robežas pirmsskolā. Šīs robežas cita starpā atklājas arī tajā, vai bērni piedzīvo to, ka citi bērni un pieaugušie atzīst viņus par līdzvērtīgiem, neatkarīgi no dzimuma, un līdz ar to – par pilntiesīgiem pirmsskolas kultūras dzīves dalībniekiem. Jautājums ir tāds – vai mēs varam paplašināt savus priekšstatus par meitenēm un zēniem un par to, kādiem viņiem jābūt. Šis metodiskais līdzeklis nesniegs atbildi par to, kāda ir dzimumlomu un līdztiesības situācija pirmsskolā. Toties tas piedāvās veidu, kā noskaidrot, kāda ir dzimumlomu un līdztiesības situācija Jūsu pirmsskolā. Šai nolūkā tiks izmantota plaši sastopama dokumentēšanas metode, ko lieto daudzās Dānijas pirmsskolās, piemēram, mācību programmu izstrādē, – proti, pieredzes apraksti.

Metodiskā līdzekļa centrālais elements ir deviņi pieredzes apraksti, kuri ilustrē dzimumlomu veidošanos bērnudārzā. Mūsu piedāvātie pieredzes apraksti līdzinās tiem, kurus jūs, būdami bērnudārza darbinieki, paši varat savākt savā bērnudārzā un kurus varat izmantot par pamatu tam, lai apcerētu savu pedagoģisko pieeju. Mūsu deviņi pieredzes apraksti ir izvēlēti ar mērķi parādīt iespējami dažādus veidus, kādos dzimumlomas ieaužas pirmsskolas dzīvē un pedagoģiskajā praksē.

Katra apraksta kontekstā mēs apceram to, kāda loma ir dzimumam situācijas dalībnieku – bērnu un pieaugušo – skatījumā.

- Kādā veidā dzimums palīdz definēt situāciju?
- Vai šajā situācijā dzimums darbojas kā ierobežojošs faktors attiecībā pret bērna izpausmes iespējām?
- Kāda šajā situācijā ir skolotāja un citu bērnu loma?
- Kāda ir pirmsskolas kā situācijas norises vietas loma?

Metodiskajā līdzeklī sniegtā analīze daudzpusīgi ilustrē arī to, kā, strādājot ar pieredzes aprakstiem, pirmsskolā var pamanīt dzimumlomas un pārdomāt alternatīvus pedagoģiskās rīcības modeļus. Pieredzes apraksti kā iedvesmas motīvs ir izvēlēti arī tāpēc, ka tos ir viegli integrēt, saskaņojot ar mācību programmām, kas jau tiek īstenotas pirmsskolā. Darbu ar pieredzes aprakstiem var uzlūkot par pirmo soli ceļā uz līdztiesības pedagoģiju. Tāpat pašsaprotami ir darbu ar līdztiesību iekļaut visās sešās tematiskajās jomās[2] un mācību programmu vispārējā mērķī: radīt dažādībai atvērtu[3] bērnudārzu, kas visiem bērniem sniedz vienlīdzīgu pieeju tam, ko apgūst bērnudārzā.

Katrai tēmai ir vienāda pamatstruktūra:

1. Vispārējs ievads tēmai, par kuru vēsta pieredzes apraksts.
2. Viens vai divi pieredzes apraksti.
3. Analīze, kurā parādīta pieredzes apraksta saikne ar dzimumlomām.
4. Ierosinājumi līdztiesības pedagoģijas pārspriedumiem, diskusijām un pasākumiem.

Pieredzes apraksti

Pieredzes apraksti ir pedagoģiskās dokumentēšanas un vērtēšanas metode. Īsumā šo metodi var raksturot kā tādu, kas ar bērnudārza darbinieku pierakstītu notikumu palīdzību konstatē iezīmes, kuras piemīt pedagoģiskajam darbam un veidam, kā bērni apgūst iemaņas un prasmes. Pieredzes apraksti raksturo pedagoģiskās pieejas saturu un bērna rīcību, reakciju un prasmes.

Kāds ir labs apraksts?

Labs apraksts ilustrē būtiskus pedagoģiskās prakses aspektus un rosina uz apceri un kritisku pašreizējās prakses pārskatīšanu. Labs apraksts nebūt nav stāsts ar laimīgām beigām, labs apraksts var vēstīt arī par ne pārāk labu situāciju. Tas, kas sākotnēji izskatās pēc sliktas situācijas, var izrādīties noderīgs, lai gūtu labu mācību.

Novērojumi

Novērojumus var iegūt dažādos veidos. Tie var būt dalībnieka novērojumi gadījumos, kad notikuma vērotājs un pierakstītājs reizē aktīvi piedalās pedagoģiskajā

darbā ar bērniem. Šīs metodes priekšrocība ir tā, ka audzinātājs jau situācijas laikā sāk pārdomāt redzēto. Var būt arī tā, ka audzinātājs novēro savu kolēģi darbībā. Šādā gadījumā kolēģis audzinātājs, kurš ir kopā ar bērniem, var koncentrēties tikai uz savu darāmo, savukārt novērotājs var koncentrēties uz notikuma fiksēšanu un analīzi.

Analīze

Pieredzes apraksts kalpo par pamatu tālākai analīzei, sarunām un diskusijai personāla grupā. Analīzē var ņemt talkā šādus jautājumus:

- Kāpēc es redzu šo situāciju?
- Kāds tai sakars ar dzimumlomām?
- Ko bērns iemācās šajā situācijā?
- Vai es varētu kaut ko darīt, lai bērns iemācītos ko citu par dzimumlomām?

Kad pieredzes apraksts ir fiksēts, tekstu ir iespējams vairākkārtīgi pārlasīt. Ir iespējams uzdot jautājumus par aprakstu. Vai, piemēram, šo gadījumu varētu izstāstīt citādi? Tas, ko cilvēks redz un kā rīkojas konkrētā situācijā, ir saistīts ar viņa pamatpieņēmumiem. Balstoties uz saviem pamatpieņēmumiem, kas bieži vien ir neapzināti, mēs gan pozitīvā, gan negatīvā ziņā pastiprinām bērna izpausmes. Tādējādi tas, ko pieņemam kā pašsaprotamu, būtiski ietekmē visu, ko un kādā veidā bērns apgūst. Tāpēc ir svarīgi arvien labāk apzināties, kā rīkojas pirmsskola, ar kādu pieredzi un kādu mācību tajā sastopas bērns, un kādas alternatīvas pastāv, lai pastiprinātu šo mācību vai dotu tai pretsparu, – atkarībā no tā, kādi mērķi ir izvirzīti dzimumu līdztiesības jomā.

Metodiskā līdzekļa tapšana

Pieredzes apraksti ir apkopoti pēc novērojumu pētījuma trīs Zēlandes salas[4] bērnudārzos. Papildus informāciju par pētījuma metodi un rezultātiem var iegūt, iepazīstoties ar ziņojumu par dzimumlomām un līdztiesību pirmsskolā[5]. Tur atrodamas arī literatūras atsauces un ieteicamā papildu literatūra.

Priekšmeti signalizē dzimumpiederību

Tādām lietām kā apģērbs, rotaļlietas, launaga kārbiņas[6] u. c. piemīt gan materiālā, gan simboliskā puse. Priekšmeti ļauj bērniem gan kaut ko darīt, gan izpaust kaut ko par to, kas viņi ir. Tāpēc tos var izmantot, lai marķētu, ka bērns pieder pie konkrēta dzimuma. Var pat sacīt, ka zināmā mērā priekšmeti ir noderīgi tieši tāpēc, ka tiem piemīt nozīme. Ar savu patēriņu mēs, no vienas puses, paužam piederību pie citiem cilvēkiem, kas izvēlas līdzīgus priekšmetus, un, no otras puses, signalizējam, ka esam atšķirīgi no tiem, kam ir citāda gaume. Tādējādi ar priekšmetu palīdzību var iezīmēt arī atšķirības starp zēniem un meitenēm. Piemēram, apģērbs, rotaļlietas un kosmētika mēdz norādīt, ka bērns ir ne tikai bērns, bet gan noteikta dzimuma bērns. Vēl viena atšķirība, ko bērni var iezīmēt, izmantojot kādu priekšmetu, ir statuss gan attiecībā pret otru dzimumu, gan arī sava dzimuma ietvaros. Visbeidzot ir vērts pievērst uzmanību tam, kāda ir pirmsskolas funkcija, atbalstot vai novēršot atšķirības, kas rodas, bērniem lietojot mantas, ko viņi paņēmuši līdzi no mājām.

Pieredzes apraksti

Matu vasks

Ir 13. decembris, un bērnudārzā svin Lūcijas dienu. Svētku gaisotne valda jau no agra rīta. Bērni ir saposušies. Daļai meiteņu mugurā ir kleitas, kas ikdienā ir retums, jo tās nav ērtas zem kombinezona. Vairāki zēni vannas istabā kārto matus. Mikels pamāca, kā to darīt. Andreass ir ieziedis nedaudz vaska matos, un Januss paziņo, ka gribot seksti. Pērs (audzinātājs) vēlāk man paskaidro, ka matu vasku līdzi paņēmis Mikels. Viņš prot to lietot, un viņa mati nudien izskatās stilīgi. Pērs skaidro, ka ikdienā tas nav atļauts, jo mazie var izdomāt vasku bāzt mutē. Vecāki par to neiedomājas, dodot tādas lietas līdzi uz bērnudārzu.

Bērni ģērbjas Lūcijas dienas gājienam[7]

Leonorai un Emmai mugurā ir pašām savas, īpašās Lūcijas dienas gājiena kleitas ar mežģīnēm un zelta lentēm. Viņas apbrīno tās spogulī. Januss nostājas viņām blakus bērnudārzam piederošā Lūcijas dienas kleitā. Leonora liek viņam manīt, ka abām meitenēm mugurā ir pašām savas kleitas un ka, vispār, viņam ap vidukli ir virve. Nedzirdējusi šo vārdu pārmaiņu, viena no audzinātājām izsaka atzinību, ka meitenēm ir skaistas kleitas, piezīmēdama, ka Emmai mugurā ir pašai savējā. Leonora vērš uzmanību uz to, ka arī viņai ir sava kleita.

Analīze

Tādām svētku reizēm kā Lūcijas diena piemīt tas sevišķums, ka bērnudārzs atveras apkārtējai pasaulei vairāk nekā ikdienā. Arī dzimumpiederība iezīmējas skaidrāk nekā ikdienā. Bērni ierodas īpašās svētku drānās, meitenes – kleitās, zēni – ar īpašu matu sakārtojumu. Pirmais pieredzes apraksts ļauj noprast, ka ikdienā bērnudārzs ir relatīvi noslēgta pasaule ar saviem funkcionālajiem noteikumiem. Svētku drānas un matu vasks ir izņēmums, jo tie var traucēt iestādes kārtību, kas cita starpā pieprasa, lai vissvarīgākais būtu mazo bērnu drošība un lai varētu notikt paredzētā pastaiga rotaļlaukumā, kas ziemā liek bērniem vilkt mugurā kombinezonu.

Ir vērts piezīmēt, ka Lūcija ir zaudējusi daļu sava tradicionālā, dzimumam piesaistītā satura, kad gaismu nes sievišķā nevainība. Mūsdienās gaismu nes abu dzimumu bērni. Tādējādi bērnudārzs neizvirza par līdzdalības priekšnoteikumu to, lai bērniem, kas iet gājienā, būtu sievišķās ķermeņa iezīmes. Tik un tā dzimumam ir sava nozīme, tikai tagad tā tiek uzsvērta tādējādi, ka dažām meitenēm ir pašām savas, īpaši skaistas Lūcijas kleitas. Šajā situācijā meitenes izmanto kleitas, lai iezīmētu savu statusu.

Iedvesma turpmākajam darbam

- Kāpēc Januss nesaņem uzslavu par savu Lūcijas dienas kleitu?
- Vai kleitu var pārdēvēt par kreklu?
- Kāpēc meitenes nesaņem uzslavu par to, ka viņām kājās stilīgi zābaki?
- Vai jūs ļautu zēnam būt par Lūciju?
- Vai Januss ir mazāk nozīmīgs Lūcijas dienas gājiena dalībnieks tāpēc, ka viņa kleita nav grezna? Kā pedagoģiski pareizi risināt šo situāciju, ja gadās būt tajā klāt?
- Vai jūsu bērnudārzā pastāv atšķirība tajā, kā bērnu dzimumpiederība iezīmējas ikdienā un svētkos?
- Kādā mērā bērnudārza praktiskie apstākļi ietekmē to, vai bērni var signalizēt savu dzimumpiederību ar apģērbu un līdzņemtām mantām?

Noteikumi var likt šķēršļus dzimumu līdztiesībai

Daudzi bērnudārzos pastāvošie iekšējās kārtības noteikumi ir vērsti uz to, lai izvairītos no sociāliem konfliktiem. Paši par sevi šie noteikumi var būt visnotaļ saprātīgi. Tomēr praksē tiem dažkārt mēdz būt arī ēnas puse, kas saistīta ar dzimumu līdztiesību. Mēs aplūkosim divus vispārējus noteikumus, kuri tādā vai citādā formulējumā darbojas visos bērnudārzos. Viens no tiem ir iekļaujošais noteikums – ja kāds atnāk un jautā, vai drīkst piedalīties rotaļā, rotaļas dalībnieki nedrīkst viņu atraidīt, jo ikvienam ir vieta rotaļā. Bērni bieži vien atrod citus veidus, kā no tā izlocīties, lai viņiem tomēr būtu iespēja pašiem izvēlēties, ar ko viņi būs kopā, vienlaikus nenonākot tiešā konfliktā ar noteikumu. Realitātē tas izpaužas, piemēram, kā atbilde: «Tu drīksti piedalīties, bet tad tu būsi suns.»

Iekļaujošais noteikums bieži vien darbojas kopā ar izslēdzošo noteikumu, kas dod bērniem tiesības zināmu laika posmu turēt savā rīcībā kādu telpu vai priekšmetu, citiem neiejaucoties. Šis noteikums apmierina bērnu vajadzību mierīgi pabūt mazos pulciņos, kā arī pasargā bērnu aizsāktās nodarbes, lai tās zināmu laiciņu varētu norisināties netraucēti.

Tomēr reizē noteikumi paver iespēju realizēt dažāda veida dominanci un nevienlīdzību. Lai to pamanītu, ir jāskatās, kā šie noteikumi tiek lietoti praksē. Tālāk minēti vairāki piemēri, kur bērni lieto šos noteikumus tā, ka tie ietekmē zēnu un meiteņu pieeju būtiskiem bērnudārza resursiem.

Pieredzes apraksts

Spilvenistaba[8]

Filips un Johanness ir ar spilvenu grēdām aizbarikadējuši šauro gaiteni, kas ved uz spilvenistabu. Divas meitenes cenšas tur iekļūt, sakot, ka viņas grib spēlēt cirku un ka viņām ir līdzi cirka biļetes. Filips viņas kategoriski atraida ar aizbildinājumu, lai viņas noliekot biļetes ārpusē. Luīze un Karīna, kas ir veltījušas daudz laika, lai biļetes uzzīmētu un izgrieztu, dara, kā sacīts. Mazliet vēlāk viņām izdodas pārrāpties pāri nožogojumam. Viņām pretī nāk Filips, saukdams: «Jūs te nedrīkstat nākt!»

Viena no audzinātājām, vēlāk apcerēdama šo situāciju, sacīja: «Bet viņiem ir tiesības noteikt, ka viņi negrib vairs nevienu istabā. Viņi ir iemācījušies, ka tad, ja saka «nē», tas arī nozīmē «nē», un tad ir jāliekas mierā.»

Analīze

Meitenes neticami ātri akceptē to, ka ar cirka biļetēm viņas nevar tikt spilvenistabā. Un viņas pieļauj, ka Filips šķendējas. Varētu brīnīties, no kurienes Filipam

un otram zēnam ir tāda autoritāte. Kāpēc meitenes neizliekas viņu nedzirdam? Zēnam ir tikai četri gadi, bet Luīzei un Karīnai ir pieci.

Noteikums, ka bērniem jāļauj nodoties brīvajai rotaļai un viņiem ne vienmēr jābūt sabiedriskiem un jādod iespēja piedalīties visiem, ir tieši tik dominējošs, ka aizēno šī noteikuma vājo vietu: bērni to var izmantot kā aizbildinājumu konkrētu grupas biedru izslēgšanai no rotaļas.

Pieredzes apraksts

Ielaušanās spilvenistabā

Filips aptur divas meitenes, kas grib iekļūt spilvenistabā, ar pamatojumu: «Jūs te nevarat nākt, jo mēs spēlēsim cirku.» Viņš, kā parasti, signalizē, ka istaba nav atvērta visiem. Pēc brītiņa abas meitenes atgriežas kopā ar pieaugušo, kas norāda – izskatās, ka tomēr arī citiem ir iespējams atrasties spilvenistabā tā, lai netraucētu cirka rotaļu. Filips un Johanness neko nesaka. Viņi brītiņu mierīgi stāv un skatās, un, kad meitenes ienāk istabā, atgriežas pie sava darāmā, un pieaugušais aiziet.

Raugoties no vispārējas dzimumu līdztiesības viedokļa, ir saprātīgi rūpīgi pārskatīt bērnudārza iekšējās kārtības noteikumus. Protams, tie paši par sevi kalpo labam mērķim, bet var gadīties, ka veids, kā bērni tos piemēro konkrētām situācijām, liek noteikumam darboties negatīvi. Tādējādi problēmu sagādā ne jau pats noteikums, bet gan veids, kādā to praktizē, veicinot tikai viena dzimuma izpausmes iespējas bērnudārzā. Piemēram, var būt pamats iejaukties, ja zēni vienmēr pirmie ieņem spilvenistabu un pēc tam izmanto izslēgšanas noteikumu, lai neielaistu tajā meitenes un mazākos zēnus.

Iedvesma turpmākajam darbam

- Kā dažādās bērnu grupas pārvalda spilvenistabu?
- Vai zēni un meitenes to dara vienādi?
- Vai ir vēl citas telpas, kur zēni neielaiž meitenes – vai otrādi?
- Kādā veidā jūs varat iejaukties, ja bērni interpretē bērnudārza noteikumus tā, ka viena dzimuma izpausmes iespējas tiek sistemātiski ierobežotas

Kad darbnīcā drīkst klaudzināt ar āmuru?

Bērnudārza telpas un iekārtojums rada nosacījumus kopbūtnei, tāpēc tas ir pielāgots konkrētiem uzdevumiem, nodarbēm un sanākšanām. Tās nediktē konkrētu izmantojumu, bet gan padara dažādas darbības vairāk vai mazāk vietai atbilstošas un pieļaujamas. Dažas telpas ir iekārtotas tā, ka tajās var norisināties tikai visnotaļ šaura spektra situācijas. Citas telpas nav tik izteikti marķētas un paver plašākas iespējas bērniem un pieaugušajiem definēt sociālās situācijas, kas tajās var noritēt. Piemēram, bērnudārza virtuve skaidri signalizē, kādas situācijas tajā var norisināties. Turpretī telpā, kur norit vairākas vienlaicīgas darbības, piemēram, grupiņas telpā, nav tik skaidri noteikts, kādām nodarbēm būtu dodama priekšroka. Tāpēc situācijas iespējamais saturs zināmā mērā ir atstāts tās dalībnieku ziņā. Viņiem pašiem ir jāizvērtē, kurā brīdī viņi pārkāpj pieņemamas uzvedības robežas. Tas nenozīmē, ka kādam bērnam tiktu izvirzītas zemākas prasības. Gluži otrādi – katra paša ziņā ir apjaust, kāda veida darbības ir vēlamas un vietai atbilstošas. Tālāk sniedzam pieredzes aprakstu, kurš parāda situācijas definēšanu tādā veidā, kas izslēdz noteiktu (trokšņainu) uzvedību. Šis stāsts ilustrē arī to, kā situācijas mēdz kļūt par stīvēšanās objektu un kā tajās ienāk pieaugušajiem raksturīgā vīriešu vai sieviešu vērtību sistēma.

Pieredzes apraksts

Vienā no pēdējām dienām pirms Ziemassvētkiem Birgite (audzinātāja) ir apsēdusies darbnīcā, lai kopā ar vairākiem bērniem iesaiņotu Ziemassvētku dāvanas. Mikels (4) ar plastmasas āmuru sit pa koka kasti. Birgite saka: «Beidz!» Mikels mazliet demonstratīvi iebilst: «Pērs (audzinātājs) saka, ka man tas jādara.» Tomēr viņš pārstāj dauzīt. Tad darbnīcā ienāk Najama (4). Birgite izsaucas: «Ai, cik tu skaista! Vai tev ir jaunas drēbes? Paskat, kādas zeķītes ar spīdumiņiem!» Kad Mikels ar pirogrāfu ir beidzis iededzināt zīmējumu savā kastē, viņš vēlreiz paņem āmuru un steidzīgi sāk dauzīt kastei pa visiem sāniem. Viņš lieliski apzinās, ka Birgite tūdaļ liks viņam mitēties. Tā arī notiek. Mikels prasīgi paziņo: «Es gribu, lai manu kasti iesaiņo!»

Analīze

Mikela rīcība ir pilnīgā saskaņā ar ierasto uzvedību darbnīcā[9]. Tomēr konkrētās situācijas kontekstā tā ir nepareiza, jo Birgite ir definējusi darbnīcu citādi. Te nelīdz atsaukšanās uz tradicionālo telpas lietojumu, kas bijis spēkā Pēra[10] pedagoģiskajā vadībā kādā citā brīdī. Nespēdams izmainīt telpas nozīmi, Mikels tā vietā apzināti pozicionē Birgiti tradicionālā sievietes lomā, proti, kā pakalpojumu sniedzēju.

Šādi interpretēta, novērotā norise ir cīņa par to, vai darbnīcu definēt kā telpu, kurā tiek īstenoti tradicionāli sieviešu vai vīriešu darbi. Birgite definē situāciju noteiktā veidā, kas viena veida uzvedību padara pieņemamu, bet cita veida – nepieņemamu. Mikels pretojas tam, kā Birgite definē situāciju, tomēr neizaicina viņu. To var uzskatīt par sekundāras pielāgošanās formu. Tādējādi viņš ir opozīcijā situacionālajam noteikumam neklaudzināt pa kasti, tomēr viņa rīcība pauž drīzāk sava veida pakļaušanos šim noteikumam, nevis sacelšanos pret to.

Iedvesma turpmākajam darbam

- Vai šajā pieredzes aprakstā darbojošās personas būtu varējušas rīkoties citādi?
- Vai būtu bijis iespējams mudināt Najamu sist ar āmuru?
- Vai Birgite būtu varējusi uzslavēt Mikela izskatu[11]?
- Vai Birgite būtu varējusi akceptēt gan zēna klaudzināšanu, gan meitenes izskatu?
- Vai jūs savā bērnudārzā izmantojat telpas un definējat situācijas kaut kā citādi?
- Kā bērni un pieaugušie varētu kopīgi definēt telpu – te un tagad – tā, lai būtu iespējamas abiem dzimumiem pieņemamas nodarbes?

Dzimums ir noteicošais faktors brīvajā rotaļā[12]

Brīvajai rotaļai ir ļoti svarīga vieta Dānijas bērnudārzu tradīcijā. Tā balstās uz humānistiskās audzināšanas ideāliem, kuru mērķis ir bērna pašizaugsme. Vienlaikus bērnudārza uzdevums ir iemācīt bērniem, kā uzvesties šīs iestādes īpašajā sabiedriskajā telpā. Abi audzināšanas uzdevumi bieži vien rada bērnudārza darbiniekiem dilemmu – kad bērnam ļaut pašam būt noteicējam un kad šim principam būtu jāatkāpjas citu apsvērumu dēļ, kurus par svarīgiem uzskata pieaugušie.

Šī dilemma aktualizējas darbā ar dzimumlomām un līdztiesību. Tā kļūst uzskatāmi redzama tādējādi, ka tas, cik lielā mērā pieaugušie vada nodarbības, būtiski ietekmē, kurš ar kuru spēlējas. Kad bērni rotaļājas brīvā vaļā, vērojama tendence, ka zēni savācas vienos bariņos un meitenes citos. Kad darbības iniciē pieaugušie, tajās parasti iesaistās abu dzimumu bērni.

Ievērības cienīgs ir fakts, ka tieši brīvajā rotaļā bērni pārsvarā spēlējas grupās, kas sadalītas pa dzimumiem. Iespējamais skaidrojums var būt tāds – ja bērnudārza darbinieki ierosina kādu nodarbību, bērni izvēlas tajā piedalīties, vadoties no savām interesēm, neatkarīgi no pārējo dalībnieku dzimuma. Brīvajā rotaļā, kurā nav iepriekš definētu dalības kritēriju, priekšplānā kā adekvāts izvēles kritērijs izvirzās dzimums. Izskatās, ka šajā gadījumā bērni vispirms izvēlas cits citu un tikai pēc tam izdomā, ko darīt. Šķiet, arī brīvās rotaļas saturs bieži vien ir atšķirīgs atkarībā no tā, vai kopā spēlējas zēni vai meitenes.

Pieredzes apraksts

Brīvā rotaļa rotaļlaukumā

Pēc pusdienām bērnus izlaiž rotaļlaukumā. Noteiktu laika posmu viņiem ir jāpavada laukā, jo nepietiek darbinieku, lai pieskatītu tos, kas iet laukā, tos, kas paliek iekšā, un tos, kas staigā šurpu turpu. Lielie bērni braukā ar saviem divriteņiem. Viņi brauc starp smilšukastēm un rotaļu darbarīkiem. Olīvija, viena no lielajām meitenēm, vada divriteņu rotaļu. Viņa izdala pārējiem medaļas – zelta, sudraba un bronzas. Pārējie

braucēji ir meitenes un viens vienīgs zēns. Kopumā rotaļlaukumā bērni ir sadalījušies vienā zēnu bariņā pie šūpolēm un futbollaukuma un vienā meiteņu bariņā pie nojumes. Tikai viena meitene spēlējas kopā ar zēniem – viņi kaujas.

Krēslu spēle

Lielie bērni Bjarnes (skolotājs) vadībā spēlē krēslu spēli. Viņiem jānostājas uz maziem paklājiņiem, un aplī to ir viena par maz. Sajūsmā ir gan zēni, gan meitenes. Līze (skolotāja) palīdz Rafēlam, kuram bieži vien ir grūtības veidot saskarsmi ar pārējiem bērniem valodas grūtību dēļ. Bjarne saka: «Viņš nevar piedalīties.» Līze jau ir ierādījusi viņam vietu un piedāvājas doties aplī kopā ar zēnu. Abiem par pārsteigumu izrādās, ka Rafēlam šī rotaļa labi padodas. Lielākie bērni noturas spēlē visilgāk. Pēdējie divi paliek Andreass un Torkilds. Pārējie bērni sāk saukt korī: «Andreas, Andreas, Andreas!» «Nekā nebija, beidziet!» Bjarne iesaucas. «Viņi abi ir vienlīdz žigli.» Tāpēc abus sumina kā uzvarētājus.

Analīze

Dzimums vienmēr ir līdzdalīgs. Tas nekur nepazūd – pat tad ne, ja bērniem dod brīvu vaļu. Gluži pretēji – izskatās, ka ļoti strukturētās nodarbībās, tādās kā krēslu spēle, dzimumam ir daudz mazāka loma. Tāpēc var uzskatīt, ka bērnu rotaļāšanās veids ievērojami izmainās, ja pieaugušais nepiedalās spēles noteikumu veidošanā. Ja salīdzina brīvās spēles rotaļlaukumā ar pieaugušo strukturētajām nodarbībām, tādām kā «krēslu spēle» vai «karstie kartupeļi»[13], ir skaidri redzams, ka abu veidu aktivitātēm piemīt savs audzinošais potenciāls. Raugoties no dzimumu perspektīvas, strukturētās nodarbības palīdz kompensēt dažu labu brīvās rotaļas negatīvo aspektu, proti, skarbo izslēgšanas procesu, kas palaikam ir spēkā. Tas var būt labs atbalsts bērniem, kuri ir atstumti no grupām, kas izveidojušās viena dzimuma ietvaros, jo tas ļauj viņiem piedalīties un sajusties varošiem. Strukturētajās nodarbībās bērns var tikt ievērots kā labs «karstā kartupeļa» spēlētājs vai zīmētājs, nevis kā tāds, kuram ir vāja prasme veidot saskarsmi vai slikti attīstīta valoda.

Iedvesma turpmākajam darbam

- Kad, jūsuprāt, ir jāļauj, lai dzimums strukturē nodarbības un arī iespēju piedalīties?
- Vai ir tādas situācijas, kurās, jūsuprāt, «dabiska» sadalīšanās pēc dzimuma nav lietderīga?
- Vai ir tādas situācijas, kurās vai nu zēniem, vai meitenēm ir liegts piedzīvot kaut ko tādu, uz ko viņiem ir tiesības?
- Kādā veidā varētu iedvesmot bērnus, lai brīvajā rotaļā kopā spēlētos abu dzimumu bērni?

Vai meitenes grib spēlēt futbolu?

Bērnudārzā notiekošās nodarbības būtībā ir pieejamas visiem. Bet zēniem un meitenēm tās nebūt nešķiet vienlīdz interesantas. Kaut arī nodarbības ir domātas visiem, reāli ieguvēji no tām ir tikai daļa bērnu[14]. Tā var arī nebūt problēma, ja pastāv alternatīvi piedāvājumi, tāpat arī bērniem, protams, jābūt iespējai atteikties darīt ko tādu, ko viņi negrib. Tomēr dažu labu nodarbi ne bērni, ne pieaugušie neuzskata par tādu, kas attiektos gan uz zēniem, gan uz meitenēm. Daļai nodarbju jau iepriekš ir piešķirta noteikta dzimuma nokrāsa. Tās ir īpaši vērstas vai nu uz zēniem, vai meitenēm. Kad bērnudārzā gatavojas spēlēt futbolu, zēni uztver kā pašsaprotamu lietu, ka šī darbība paredzēta viņiem, savukārt meitenes nebūt ne vienmēr jūt, ka tā būtu paredzēta arī viņām. Līdzīgā veidā lomu spēlēs reāli lielākoties mēdz piedalīties meitenes, jo šī nodarbe notiek leļļu istabā, kuru pārsvarā ir ieņēmušas meitenes[15]. Apskatīsim divus veidus, kā uzlūkot futbolu.

Pieredzes apraksts

«Zēni, es nāku!»

Henriks (skolotājs) dodas uz rotaļlaukumu, ģērbies kombinezonā un cepurē. Viņš iet laukā pa durvīm ar vārdiem: «Zēni, es nāku! Kur ir bumba? Esiet tik labi, sameklējiet bumbu! Kur ir vārti? Nolieciet, lūdzu, vārtus vietā!» Vispirms viņš izveido divas komandas – pa trim zēniem katrā. Spēle notiek līdz diviem iesistiem vārtiem. Kad tiek veidotas komandas, Torkilds grib būt kopā ar Andreasu, vislielāko zēnu un vislabāko futbolistu. Tas viņam netiek ļauts, jo tad spēle nebūs godīga. Kad komandas tiek veidotas no jauna, Aleksandra grib būt vienā komandā ar Henriku. Viņi abi nu ir viena komanda – Aleksandra stāv vārtos un Henriks spēlē laukumā.

Roka uz pleca

Skolotāja Maja vaicā, kurš grib nākt līdzi uz futbollaukumu. Tūdaļ piesakās vairāki zēni. Pamanījusi, ka neviena meitene negrib nākt līdzi, Maja pievēršas šim jautājumam tiešāk. Viņa uzliek roku Kārenai uz pleca un vaicā, vai viņai gribētos nākt spēlēt futbolu. Tāpat viņa aptaujā citas meitenes. Arī Karmena ir ar mieru, un uz futbollaukumu aiziet desmit bērni. Magnuss nostājas vārtos. Spēle sākas, un Maja visus uzmundrina, saucot: «Jā, labi! Uz priekšu!» Bērni sparīgi skrien pakaļ bumbai un sper, cik vien tālu spēdami.

Analīze

Ir skaidri redzams, ka futbols var nozīmēt daudz ko. Abi skolotāji liek uzsvaru uz atšķirīgiem futbola aspektiem. Pirmajā gadījumā uzmanība ir pievērsta sacensības elementam – Henriks pats piedalās spēlē vienā komandā, un spēle notiek, mērķtiecīgi mēģinot trāpīt bumbu vienos no diviem vārtiem. Turpretī pieaugušajam nav svarīgi būt uzvarētāja komandā. Henriks ļauj, lai viņa komanda zaudē. Acīmredzot svarīgāk ir ļaut pretiniekam izbaudīt spēles garšu, nevis demonstrēt savu pārākumu. Ar savām darbībām audzinātājs parāda, ka futbola vērtība meklējama pašā spēlē, ne tikai tās rezultātā. Šajā stāstā spēlēt futbolu tiek mudināti zēni. Spēlē iesaistās atsevišķas meitenes, kuras izliekas nemanām izslēdzošo aicinājumu. Otrajā stāstā audzinātāja Maja ievēro, ka uz futbolu ir pieteikušies tikai zēni. Viņa šo situāciju novērtē kā nedabisku un pieļauj, ka varētu būt arī citādi. Citiem vārdiem sakot, viņa izvirza sev pedagoģisku mērķi panākt, lai iespēja izkustēties būtu gan zēniem, gan meitenēm.

Iedvesma turpmākajam darbam

- Kā tiek plānotas pedagoģiskās nodarbības, lai izkustēties būtu iespēja gan zēniem, gan meitenēm?
- Kā notiek aicināšana uz dažādām aktivitātēm?
- Ko darīt, ja brīvprātīgi pieteikušos vidū dzimumi sistemātiski sadalās neproporcionāli?
- Vai pats nodarbības process dažus bērnus motivē vairāk nekā citus?

Vai leļļu stūris domāts meitenēm?

Pirmsskola ir sabiedriska telpa, kas pastāv pirms tam, kad ieradušies bērni, un paliek pēc tam, kad bērni ir prom. Telpās ir vērojami tagadnes un pagātnes priekšstati par to, kam tās domātas. Šie priekšstati ietekmē nodarbības, lomas un saskarsmi. Telpas ar savu iekārtojumu signalizē, kam tās ir pieejamas, kādām nodarbībām tās ir paredzētas un kā tajās ir jāuzvedas.

Pirmsskolā bērni un pieaugušie tiek vadīti pa noteiktiem ceļiem, un viņi sadalās grupās, kas uzturas dažādās telpās, gaiteņos, bāzēs un aktivitāšu centros[16]. Dažās vietās bērns ir piederīgs, citās vietās ne. Bieži vien sadalīšanās notiek nemanāmi un darbiniekiem nav jāvada notikumu gaita. Tā ir dziļi iesakņojusies pirmsskolas dzīves un ritma sastāvdaļa.

Bērns mācās būt pasaulē noteiktos veidos. Ja meitenes un zēni staigā pa dažādiem maršrutiem un lielā mērā uzturas dažādās telpās, tas ietekmē pieredzi, kas saistīta ar bērna dzimumpiederību. Tāpēc tas, ko zēni un meitenes iemācās leļļu stūrī un spilvenistabā, ietekmē viņu izpratni par to, kas viņi ir un kas viņi var kļūt.

Pieredzes apraksts

Leļļu istaba

Leļļu istabai ir nepārprotama dzimuma nokrāsa – to signalizē gan pats nosaukums, gan arī fakts, ka tur atrodas mantas, kas iederas tradicionālā meiteņu pasaulē: kleitas, kurās pārģērbties, lelles un virtuves piederumi, tādi kā plīts, paplātes un tējas servīzes. Šo telpu lielākoties izmanto meitenes dažādām lomu spēlēm un pārģērbšanās rotaļām. Arī no pedagoģiskā viedokļa šī telpa darbojas kā piedāvājums, kas primāri domāts meitenēm, kaut arī zēniem ieeja nav liegta. Kajsa (skolotāja) to pamato ar faktu, ka leļļu istabā ir daudz mantu: «Zēni nemāk tikt ar tām galā. Viņi visu sajauc un mums negribas visu laiku kārtot.»

Analīze

Izredzes, ka viss tiks savandīts un pēc tam būs jāpieprasa sakārtot, bērnudārza darbiniekos raisa zināmu sagurumu. Tāpēc audzinātājs pārvalda telpas tā, lai izvairītos no nevajadzīga haosa leļļu istabā. Šāda institucionālā loģika gan ir viegli saprotama, tomēr tai ir noteiktas dzimumpolitiskas sekas, jo praksē šī telpa ir rezervēta tikai viena dzimuma bērniem. Pret zēniem izturas ar vispārēju attieksmi, ka viņi taisa nekārtību un nespēj būt rāmi. Tomēr daudzi zēni prot uzvesties leļļu istabā. Toties viņi tiek kategorizēti kā īpaši – «klusie zēni».

Iedvesma turpmākajam darbam

- Kuras bērnudārza telpas piesaista sevišķi zēnus un meitenes?
- Kā bērni uztver sevi šajās telpās?
- Kuras telpas piesaista abus dzimumus – gan iekštelpās, gan ārā un pastaigās?
- Kādu pieredzi bērni gūst šajās telpās?
- Kā jūs pārvaldāt šīs telpas – kas kuram ir pieejams un ar kādu pamatojumu?
- Vai jūs varētu kaut ko darīt citādi, lai nodrošinātu svarīgāko sensoro pieredzi un iespaidus abu dzimumu bērniem?
  - Varbūt izmainīt iekārtojumu, lai telpa šķistu pievilcīga abu dzimumu bērniem un mudinātu uz atšķirīgu pieredzi no tās, ko piedāvā telpa ar izteiktu viena dzimuma nokrāsu?
  - Varbūt rezervēt laiku, ko telpā var pavadīt novārtā atstātā dzimuma bērni?
  - Varbūt iemācīt zēniem sakārtot telpu un meitenēm taisīt nekārtību?

Zēni spēlē Pepiju Garzeķi

Vecāki, pedagogi un citi cilvēki, kas pavada laiku kopā ar bērniem, ir dabisks un svarīgs paraugs bērnu dzīvē. Bērnudārza sociālajā dzīvē turklāt ir skaidri redzams, ka arī populāru grāmatu varoņi ietekmē to, ar kādām lomām bērni sevi var identificēt. Savās rotaļās un sociālajā dzīvē kopumā bērni var ieņemt noteiktu lomu, pieņemot kādu labi zināmu identitāti.

Dažnedažādi paraugi sniedz bērniem plašas iespējas meklēt jaunu identitāti sabiedrībā un veidot jaunas attiecības. Tomēr ne visi paraugi uzrunā visus bērnus. Bieži vien tieši dzimumpiederība norāda, kurš var pārņemt noteikta varoņa identitāti un īpašības.

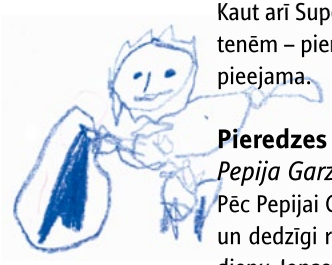
Pieredzes apraksts

Supermens

Īsā sarunā novērotājs jautā Abelonei, vai Abelone kādreiz uzvelk viņas mazajam brālim piederošo Supermena tērpu. Abelone atbild: «Nē, tas ir puiku tērps.» Novērotājs vaicā: «Vai patiesi?» Abelone vēlreiz atteic: «Jā, tas ir puiku tērps.» Novērotājs turpina izprašņāt: «Un vai tev negribas būt par Supermenu?» Abelone paliek pie sava: «Nē.» Novērotājs iebilst: «Bet Supermens māk lidot. Vai tas nebūtu priekš tevis?» Abelone izsaucas: «Būtu gan! Es arī esmu Supermens!»

Analīze

Šis prakses stāsts atsaucas uz labi zināmo stāstu par Supermenu. Abelone vispār neiztēlojas, ka viņa varētu būt Supermens, jo šai lomai jau ir vīrišķīga nokrāsa. Kaut arī Supermenam piemīt īpašības, kas acīm redzami šķiet pievilcīgas arī meitenēm – piemēram, tas, ka viņš māk lidot –, Abelonei šāda identifikācija nav tieši pieejama.

Pieredzes apraksts

Pepija Garzeķe

Pēc Pepijai Garzeķei veltītas ritmikas nodarbības četras meitenes sēž uz palodzes un dedzīgi rāda muskuļus citiem bērniem, kas spēlējas rotaļlaukumā. Kādu citu dienu Jonass uzstājas Pepijas Garzeķes lomā. Uzlicis Pepijas parūku, viņš pozē skolotājam, bet pēc tam skriešus metas laukā no grupiņas uz silītes pusi. Jonass ir uzmanības centrā, un vairāki bērni seko viņam gavilēdami. Vairāki citi bērni pat iebilst, ka zēnu uzrunā par Jonasu, sacīdami: «Nē, viņu sauc Pepija!» Par atbildi audzinātāja vaicā: «Ak tā, tu esi tikpat stiprs kā Pepija?», uz ko Jonass atbild, paceldams rokas un demonstrēdams muskuļus.

Analīze

Pepija Garzeķe ir paraugs, kas ļauj meitenēm rādīt muskuļus un zēniem – nēsāt parūku. Šis stāsts parāda, ka Pepija kā atdarināšanas cienīgs paraugs ļauj bērniem izpausties lomās, kurās vīrišķība un sievišķība vairs nav pretpoli. Tomēr audzinātājas sniegtā atzinība nepārprotami norāda uz Pepijas vīrišķīgajām īpašībām. Tāpēc var interpretēt tā, ka viņas spēks un drosme attaisno to, ka Jonass ir uzvilcis parūku un tēlo Pepiju. Turklāt to var interpretēt arī tā, ka Pepijas rūpīgums un nevardarbīgā autoritāte attaisno meiteņu iejušanos kareivīgākās lomās.

Pieredzes apraksts

Blēņu rūķīši

Alma un Frederiks ir atbildīgi par pusdienu bufeti. Tur viņi izdomā, ka būs blēņu rūķīši, tāpēc savā jaunajā lomā abi vairākas stundas ir nešķirami. Viņiem ir kopīga misija – zobot citus, vispirms grupiņas telpās un vēlāk rotaļlaukumā. Abi bērni izbauda viens otra kompāniju, kopā smejas un aizrautīgi skraida pie arvien jauniem labdabīgās zobošanās upuriem.

Analīze

Jauno lomu dēļ ir pilnīgi normāli, ka Alma un Frederiks spēlējas kopā. Viņi pat neaizdomājas par to. Agrāk Frederiks vienmēr ir kategoriski noliedzis iespēju spēlēties kopā ar meitenēm. Šis stāsts parāda, kā jauna loma var izmainīt to, kas uzskatāms par normālu, un kā tā paver iespēju citādām spēlēm un attiecībām. Tā kā blēņu rūķīši ir dzimuma ziņā neitrāli, šī loma spēj satuvināt bērnus, pārkāpjot ierastās dzimumu robežas[17].

Iedvesma turpmākajam darbam

- Kurās lomās bērni visbiežāk iejūtas jūsu bērnudārzā?
- Kādi paraugvaroņi ir pieejami bērniem bērnudārzā?
- Kur atrast paraugvaroņu alternatīvas tradicionālajiem Supermenam, Zirnekļcilvēkam un Betmenam?
- Paraugvaroņi parasti ienāk bērnudārzā no ārpasaules, bet vai bērnudārzā var radīt savas alternatīvas eksistējošajiem paraugvaroņiem?
- Ko var darīt, lai radītu un veicinātu bērnos alternatīvas ierosmes, tādas kā blēņu rūķīšus?

Valoda ierobežo zēnu un meiteņu iespējas

Valoda paver mums iespējas sazināties ar citiem par pasauli, kurā dzīvojam. Reizē valoda ir ļoti būtisks rīks laikā, kad bērniem attīstās personība un viņi veido attiecības. Taču valoda var būt arī ierobežojums, jo vārdi un jēdzieni ierobežo vai ietonē veidu, kādā mēs uztveram pasauli, – bieži vien par to pat neaizdomājoties.

Lomām, profesijām un stāvoklim sabiedrībā itin bieži ir dzimumpiederības nokrāsa[18] – piemēram, medicīnas māsa, ugunsdzēsējs[19] u.c. No otras puses, ar valodas palīdzību mēs arī kategorizējam daudzas lomas – piemēram, skuķupuika, zēngalviņa, meiteņu kašķi u.c. Tādējādi valoda piešķir mums dažādas iespējas vai rada ierobežojumus atkarībā no mūsu dzimuma.

Daudzos gadījumos šo ierobežojumu dēļ objekti tiek uzlūkoti kā pretstati, nevis kā daudzveidīgas parādības – tāds ir arī iedalījums «zēni/meitenes». Šādas kategorizācijas dēļ var gadīties, ka mūsu skatienam paslīd garām tā bagātīgā personību galerija, kas ik dienas atklājas bērnudārzā. Vēl viens risks ir arī tajā,

ka valoda izsaka, ko mēs gaidām no bērna. Dažreiz bērni nāk talkā, pamanīdami ierobežojumus un atrazdami risinājumu, lai tiktu no tiem laukā, kā tas redzams nākamajā piemērā.

Pieredzes apraksts

Vārtsardze[20]

Futbola spēles laikā Magnuss ierosina, lai Kārena ir vārtsargs, tāpat kā viņš. Meitene atbild: «Es negribu būt vārtsargs, es gribu būt vārtsardze.» Turklāt Kārena uzskata, ka viņiem vispirms jāpajautā kādam pieaugušajam. Audzinātāja, iedama garām un ieraudzījusi, ka Kārena stāv vārtos kopā ar Magnusu, vaicā: «Vai tu esi vārtsarga draudzene?» Jautājums paliek karājamies gaisā bez atbildes. Tad Magnuss atjautā: «Vai Kārena var būt vārtsardze?» Audzinātāja uz to strauji atbild: «Jā, protams, ej tik vārtos, Kāren! Labi!» Bumba tuvojas vārtiem, un kāds sauc: «Vārtsarg, vai tu esi gatavs?» Magnuss atbild: «Te stāv arī vārtsardze!»

Analīze

Minētais piemērs parāda, kā konkrēta loma ar valodas starpniecību norāda uz noteiktu dzimumpiederību, kaut mēs to neapzināmies[21]. Tādējādi valodas iespējas ietekmē bērnu iespējas. Kārena nespēj identificēties ar apzīmējumu «vārtsargs», un audzinātājas piezīme par «vārtsarga draudzeni» tiecas piešķirt viņai atkarīgu un pasīvu lomu. Tomēr bērni nepieņem valodas ierobežojumu kā pašsaprotamību, un jaunais vārds «vārtsardze» ļauj Kārenai stāvēt vārtos līdzvērtīgi Magnusam.

Iedvesma turpmākajam darbam

- Kādi vārdi tiek attiecināti uz bērniem un viņu nodarbēm jūsu bērnudārzā?
- Vai ir vārdi, ko jūs lietojat, lai apzīmētu tikai to, ko dara meitenes, un tikai to, ko dara zēni?
- Padomājiet par vārdu salikumu «meiteņu kašķis»! Ko tieši meitenes dara, kad viņas «kašķējas»? Vai visas meitenes kašķējas? Vai kašķējas arī zēni?
- Vai pastāv paralēls izteiciens «meiteņu kašķim», ja ar to nodarbojas zēni?
- Vai jums ienāk prātā vēl citi vārdi, kas, tāpat kā «vārtsargs», apgrūtina otra dzimuma piedalīšanos?
- Vai jums nāk prātā alternatīvas vārdiem, kam ir izteikta dzimuma nokrāsa?
- Ko vēl jūs varat darīt, lai paplašinātu un pielāgotu valodu tā, ka situācijas automātiski nebūtu vērstas uz vienu dzimumu?
- Vai jūs atzinīgi novērtējat bērnu spontānās idejas un radošu pieeju valodai?

Stāsti var radīt jaunu kontekstu

Visnotaļ parasta un labi zināma cilvēka sociālās dzīves sastāvdaļa ir stāstu sacerēšana un savas vietas atrašana tajos. Pasaule ir pilna ar stāstiem, un bērni tos piedzīvo mājās, bērnudārzā un citur, kur viņi uzturas. Stāsti ienāk arī no grāmatām, kino, televīzijas, teātra, datora, kā arī tiešā ceļā no citiem bērniem un pieaugušajiem.

Daudzos stāstos dzimumus nošķir skaidras un negrozāmas varas attiecības, un tas sakāms ne tikai par senajām pasakām, kurās princim ir jācīnās ar pūķi, lai dabūtu princesi. «Sniegbaltītē» un «Ērkšķrozītē» vērojamās dzimumu lomas nav būtiski atšķirīgas no tām, kas raksturīgas Tarzānam, Bārbijai un Betmenam. Tomēr ir arī tādi (jaunāki) stāsti, kuros dzimumu lomas ir citādas, piemēram, «Pepija Garzeķe», «Ronja – laupītāja meita» un «Harijs Poters».

Ar reālu un izdomātu stāstu starpniecību bērni mācās, kāda ir pareiza uzvedība, kārtīga valoda un citas labas audzināšanas normas. Bērni padara šos stāstus par savējiem un izmanto tos rotaļās un visā savā fantāzijas pasaulē, kas palīdz veidot viņu priekšstatus par sevi un pasauli. Tāpēc stāsti ietekmē zēnu un meiteņu pašizpausmes iespējas atkarībā no tā, ar kādiem stāstiem bērniem gadās sastapties un kā pieaugušie palīdz viņiem tos izprast.

Pieredzes apraksts

Kopīga pasaka

Ritmikas nodarbībā audzinātājam un desmit bērniem ir jāuzved kopīga pasaka. Audzinātāja stāsta, un bērni piedalās uzvedumā dažādās lomās. Meitenes izvēlas būt par suni, kaķi, mazuli, meiteni, kura saka «bla bla bla», un arī trim princesēm. Zēni izvēlas būt par lampas džinu, papagaili un siermaizi uz mopēda. Pasaka sākas ar to, ka meitenes ir pilī, lai vēlāk dotos tālā jūrā ar kuģi (paklājs telpas vidū).

Pēc tam pasakas gaitu savās rokās ņem lampas džins, kurš paskaidro, ka «viņš piepeši nobur kuģa motoru tā, ka tas apstājas». Tā nu meitenes paliek peldam atklātā jūrā, kamēr atlido papagailis un ielej motorā degvielu. Pēc tam pasaka piedzīvo vairākus drastiskus pavērsienus, līdz lampas džins pārvērš siermaizi uz mopēda par Halku (supervaroni, kas spēj pacelt debesskrāpjus!) un sūta viņu, lai tas iesit princesēm pa seju. Pēc vienas princeses ierosinājuma, viņas pārvēršas par superprincesēm un aizlido prom. Superprinceses nosēžas zemē, mazliet pastaigājas pa mežu, pieiet pie džina, uzlādē nedaudz elektrības un aizlido atkal prom.

Analīze

Šīs kopīgās pasakas uzbūvei raksturīgas iezīmes, kas ir labi zināmas no klasiskajām pasakām. Šie modeļi nebūt nav dzimuma ziņā neitrāli: meitenes sēž telpas vidū, un viņām ir vajadzīga palīdzība, bet zēni ierodas no ārpuses un vai nu ķircinās, vai arī palīdz. Audzinātāja ierosina un veicina pasakas norisi, bet tikai viena meitene nav ar mieru, ka visa iniciatīva tiek atstāta zēnu ziņā. Viņa panāk, ka princeses kļūst par aktīvām un darbīgām supervaronēm, kas pašas var būt noteicējas pār savu dzīvi. Pārējās meitenes samierinās ar lomu sadalījumu.

Šī pasaka parāda, cik būtiskā mērā populārie stāsti ietekmē to, kādu pozīciju un identitāti bērni var pieņemt. Ar pasaku un stāstu starpniecību bērni tiek iepazīstināti ar pasauli, kas paver viņiem iespēju identificēties un radīt noteiktu kārtību. Šo izpratni bērni acīmredzot ļoti plaši izmanto, lai sacerētu jaunus stāstus, tomēr šādi modeļi neatspoguļojas tikai bērnu fantāzijas pasaulē – tie izpaužas arī bērnu ikdienas attiecībās un dažāda veida rotaļās.

Iedvesma turpmākajam darbam

- Kādus stāstus bērnudārzs padara pieejamus bērniem?
- Kā jūs varat pielāgot savu piedāvājumu, lai gan zēniem, gan meitenēm būtu bagātīgas identifikācijas iespējas?
- Ja jūs stāstāt kopīgus stāstus, kā iepriekš minētajā piemērā, lūdzu, pievērsiet uzmanību tam, kādas lomas izvēlas meitenes un zēni! Vai tās ir nejaušas, vai arī to izvēlē saskatāms kāds modelis?
- Centieties palīdzēt meitenēm izvēlēties varoņus, kam raksturīga aktīvāka rīcība! Kas notiek, ja viņām rokās iedod zobenu vai brīnumnūjiņu?
- Pamēģiniet lasīt bērniem pasakas, kurās ir maskēta dzimumpiederība! Vai bērni var uzminēt, vai pasaka bijusi par zēnu vai par meiteni? Kāpēc viņi ir tādās vai citādās domās?
- Varbūt jūs paši varat izgudrot kādu stāstu, kurā zēniem un meitenēm ir netradicionālas lomas?

Ceļā uz dzimumlomu un līdztiesības pedagoģiju

Vai mēs šķirojam bērnus?

Nav tādas pirmsskolas, kuras darbinieki gribētu atšķirīgi izturēties pret zēniem un meitenēm. Nav arī tādas, kur atšķirīga izturēšanās būtu apzināta. Tomēr nav grūti konstatēt, ka pastāv būtiska atšķirība tajā, kā meitenes un zēni ģērbjas, par ko viņi interesējas, ar ko viņi spēlējas un ko viņi zīmē. Pirmsskolu darbinieki, kuri piedalījās šajā projektā, apliecina, ka tajos trīs gados, ko bērni pavada pirmsskolā, notiek dzimumu nošķiršanās[22]. Tikko nākuši no silītes, bērni itin viegli rotaļājas savā starpā, un viņu labākais draugs var būt tikpat labi pretējā dzimuma, kā sava dzimuma bērns. Tomēr pamazām šī aina mainās. Abi dzimumi lēnām attālinās. Draudzība, kas ignorē dzimumu robežas, ir drīzāk izņēmums, nekā likumsakarība. Kāds audzinātājs stāstīja, ka pusdienās vecākās meitenes sēdušās pie galda ar sarkano galdautu un vecākie zēni – pie zili uzklātā galda, ja vien pieaugušie neiejaucās šai procesā. Bērnudārza darbinieki brīnījušies, kāpēc tā notiek, jo viņu audzināšanas mērķis nebūt nebija šķirot zēnus no meitenēm. Viņi pat pārmetuši paši sev. Vai viņi būtu veicinājuši šādu nošķirtību? Vai viņi būtu varējuši kaut ko darīt citādi? Vai arī tā notiek tikai ar konkrēto bērnu grupu? Cik viegli ir pamanīt atšķirības starp zēniem un meitenēm, tikpat grūti ir saprast, no kurienes šīs atšķirības ceļas.

Līdztiesība

Protams, nebūt ne visas atšķirības sagādā problēmas. Šī metodiskā materiāla mērķis nav padarīt zēnus un meitenes vienādus. Gluži pretēji – tā mērķis ir parādīt, ka gan meitenes savā starpā ir dažādas, gan zēni savā starpā ir dažādi un nedz meitenēm, nedz zēniem nebūtu jāatbilst kaut kādam sava dzimumam «standartam». Mērķis ir panākt, lai bērni ir bērni un viņu dzimumam nav izšķirošas nozīmes. Līdztiesība – tas nozīmē katram bērnam nodrošināt iespēju izpausties un attīstīties brīvam no ierobežojumiem, kurus rada stereotipiski priekšstati par to, ko var, māk un drīkst zēni un ko – meitenes. Līdztiesība runā par to, kādas iespējas mēs sniedzam saviem bērniem pirmsskolā. Vai pastāv sakars starp bērna dzimumu un tām nodarbēm, kuras bērnam tiek piedāvātas? Vai tas kaut kādā veidā ietekmē spējas un prasmes, ko bērnam ir ļauts attīstīt? Citiem vārdiem sakot, līdztiesības pedagoģija vēlas noskaidrot, vai pirmsskolā valdošs priekšstats par zēniem un meitenēm sniedz bērnam pieeju īpašām nodarbēm, resursiem un iespējām kaut ko apgūt vai – gluži otrādi – liedz to visu. Līdztiesības pedagoģija izzina šo problemātiku, pievēršot uzmanību pirmsskolās notiekošajam un tam, kā bērnībā iegūtie uzvedības modeļi attīstās un pārveidojas turpmākajā dzīvē.

Kā bērns iegūst dzimumlomu?

Mūsu kultūrā dzimumu bieži vien uztver kā bioloģisku faktu. Izplatīts ir priekšstats, ka cilvēks piedzimst ar konkrētam dzimumam raksturīgām īpašībām un vajadzībām, kuras savukārt ir saistītas ar bioloģiskajiem procesiem vai smadzeņu šūnu komplektāciju. Nenoniecinot bioloģisko nobriešanu kā bērna dzīves priekšnosacījumu, šis metodiskais līdzeklis pievērš uzmanību tiem sociālajiem un kultūras procesiem, kuri ietekmē to, ka zēni īpašā veidā top par zēniem un meitenes īpašā veidā top par meitenēm. Var sacīt, ka mūsu intereses objekts ir «zēnīgums» un «meitenīgums». Piemēram, pie dzimumu bioloģiskajām atšķirībām nevar pieskaitīt to, ka meitenes dod priekšroku rozā kombinezoniem un zēni – rotaļām ar mašīnām. Šādas izvēles drīzāk attiecināmas uz sociālajiem un kultūras procesiem, kas norisinās mājās, pirmsskolā vai citur sabiedrībā. Jaunākie dzimumu pētījumi koncentrējas uz daudzajiem veidiem, kā zēni un meitenes dzīves laikā iegūst dzimumlomu. Atšķirībā no priekšstata, ka bērnam ir dzimums kā konstants un nemainīgs lielums, mēs dzimumlomas iegūšanu uzlūkojam kā procesu, kas norisinās ilgākā laikā un principā var vest daudzos virzienos. Nav vienas galīgās patiesības par to, kādiem jābūt zēniem un kādām – meitenēm. Šādu patiesību ir daudz, un tās ir mainīgas.

Bērni kļūst par zēniem un meitenēm nevis vienatnē, bet gan kopā ar citiem dažādās situācijās, kurās viņiem ir jāatrod savas rīcības veidi kā noteiktam dzimumam piederošām būtnēm un kā indivīdiem, izmantojot iespējas, ko šīs situācijas piedāvā un pieļauj. Tāpēc pastāv robežas tam, kā bērns var rīkoties. Daļa robežu nosaka to, kādā veidā bērns var būt zēns un meitene pirmsskolā. Ir vairāki rīcības veidi, kas saistīti ar ietekmi, statusu un cieņu, bet citi – ar pretēju vērtējumu. Ir

pareizi un nepareizi rīcības veidi. Ir uzvedība, ko citi bērni un pieaugušie novērtē atzinīgi, un cita, ko nosoda. Tomēr ir svarīgi apzināties, ka priekšstats par to, kāda ir pareiza un nepareiza rīcība, esot zēnam vai meitenei, mainās saskaņā ar situāciju un arī līdzi laikam. Tas skaidrojams ar bioloģiskā dzimuma interpretāciju sociālajā un kultūras kontekstā.

Darbs ar dzimumlomām un līdztiesību pedagoģiskā kontekstā

Mēs esam piedāvājuši deviņas dažādas jomas, kurās var censties saskatīt procesus, kuros no bērniem, kas sākotnēji ienākuši pirmsskolā, veidojas meitenes un zēni, kas pirmsskolu pabeidz. Mēs gribētu rosināt diskusiju par bērnu iespējām izpausties ikvienā pirmsskolā, koncentrējoties uz jautājumu, vai bērnus neierobežo stereotipiski priekšstati par «normālu» un «pareizu» uzvedību, kāda ir «piemērota» attiecīgajam dzimumam.

Pirmais solis ceļā uz dzimumlomu un līdztiesības pedagoģiju ir vispār pamanīt to, kas konkrētā pirmsskolā tiek uzskatīts par normālu uzvedību, un izpētīt, vai bērni netiek pakļauti ierobežojumiem, kas patiesībā nav vēlami. Šie ierobežojumi tikai retumis tiek apzināti noteikti. Tie rodas kā pašsaprotamība, iesakņojušies priekšstati, pieradums bērnu sacīto un darīto izprast noteiktā veidā. Tāpēc paņēmiens, kā dažādot gaidas un rīcības telpu, ir koncentrēšanās uz to, kas neiekļaujas priekšstatos par meiteņu un zēnu spējām, prasmēm un vajadzībām. Ja pirmsskolā valda priekšstats, ka zēni «ir» nevaldāmi, tad var censties ievērot visas tās reizes, kad konkrēti zēni rīkojas citādi, piemēram, izrāda rūpes, mierina, palīdz,

darbojas vienatnē, vēršas pēc palīdzības pie kādas meitenes vai zēna. Un tad var pieņemt un saprast, ka zēni dara arī ko citu. Ja par meitenēm valda priekšstats, ka viņas rada nevajadzīgus konfliktus – bieži sauktus par «meiteņu kašķiem» –, tad var, piemēram, censties izzināt, kas slēpjas šādā domstarpību un attiecību risināšanas veidā meiteņu grupā. Varbūt meiteņu izturēšanos var tulkot kā vingrināšanos attiecību veidošanā un konfliktu risināšanā. Tālāk var pievērst uzmanību tam, kādos gadījumos viņas atrisina konfliktus, neizplūstot asarās un neizslēdzot citus bērnus no rotaļas, un kādos gadījumos viņas atrisina konfliktus citādos veidos nekā tie, kas sagādā raizes ikvienam pedagogam. Tikai tad, kad uzmanība ir pievērsta tādai zēnu un meiteņu uzvedībai, kas atšķiras un atkāpjas no priekšstata par to, kāda tā mēdz būt «parasti», var sākt rīkoties citādi.

Nākamais solis ceļā uz dzimumlomu un līdztiesības pedagoģiju ir rīkoties citādi kā pedagogam. Tāpat kā bērnus ietekmē tas, ko no viņiem gaida pirmsskolā, arī no pirmsskolas darbiniekiem tiek gaidīta noteikta uzvedība, un šīs gaidas ir daļēji saistītas ar pedagoga dzimumu. Tāpēc ir grūti strādāt ar dzimumlomu un līdztiesības pedagoģiju, nepaturot prātā jautājumu, vai par vīriešu un sieviešu dzimuma pedagogiem pastāv stereotipiski priekšstati, kuriem vīriešu un sieviešu dzimuma pedagogi pakļaujas, ierobežojot savējās un citu pedagogu izpausmes iespējas. Tas ir svarīgi gan tāpēc, ka pieaugušie ir paraugs, kas ar savu rīcību rāda bērniem piemēru, kādam jābūt zēnam un meitenei, gan tāpēc, ka saskarsmē ar bērniem viņi rada kontekstu bērnu pašizpausmei. Šajā posmā var izmantot līdzīgu metodiku kā pirmajā posmā, tikai te ir svarīgi izmēģināt alternatīvus veidus, kā būt par paraugu bērniem, un paplašināt savu pedagoģisko repertuāru.

Mācību programmas

Loģiska šķiet doma darbu ar dzimumlomām un līdztiesību iekļaut mācību programmās. Mācību programmu mērķis ir nodrošināt, lai pirmsskolās tiktu pievērsta uzmanība visiem bērna potenciāliem un spējām, tā sagatavojot dzīvei ikvienu bērnu. Tālab ir visnotaļ piemēroti pastiprināti pievērst uzmanību gan meiteņu, gan zēnu vienlīdzīgām iespējām realizēt savu potenciālu un attīstīt savas spējas. Mācību plānā definējot mācību mērķus, ir jāņem vērā arī bērnu grupas sastāvs. Cita starpā tas nozīmē – ir jārēķinās, ka bērnu grupā ir kā meitenes, tā arī zēni.

Normatīvie akti par audzināšanas un mācību plāniem novirza uzmanību no konkrētā bērna un pievērš to mācību videi. Termins «mācību vide» ir jāizprot ļoti plaši – gan kā fiziskie apstākļi, gan kā kultūras konteksts, kurā notiek mācīšanās un pirmsskolas darbinieku mijiedarbība ar bērniem. Piemēri, ko esam minējuši šajā metodiskajā līdzeklī, katrs citādā veidā tematiski ilustrē mācību vidi – pirmsskolas telpas un nodarbību vietas; rotaļlietas un citi priekšmeti, kas ir bērnu rīcībā; stāsti, kas ir tās kultūras vides sastāvdaļa, kurā bērni darbojas u. c.

Mācību programmas centrā ir darbs ar sešām tematiskajām jomām[23]**:**

1. Vispusīga bērna personības attīstība
2. Sociālās prasmes
3. Valodas attīstība
4. Ķermenis un kustība
5. Daba un dabas parādības
6. Kultūras izpausmes formas un vērtības

Ir daudz veidu, kā izstrādāt mācību plānus un nodrošināt bērniem audzināšanas procesu. Tāpēc nav iespējams sniegt viennozīmīgu recepti tam, kā mācību plānos iekļaut dzimumlomu audzināšanu. Tomēr neatkarīgi no tā, kā katrā pirmsskolā risina šo uzdevumu, ir vērts pārdomāt, kā gan zēniem, gan meitenēm nodrošināt vienlīdzīgas iespējas piedalīties mācību vidē. Ir iespējams uzdot, piemēram, šādus sešus jautājumus par sešām aprakstītajām tēmām:

- Vai gan zēniem, gan meitenēm ir iespēja izjust, ka viņi ir vērtīgi sociālas un kultūras kopienas līdzdalībnieki?
- Vai meitenes un zēni vienlīdz lielā mērā tiek iesaistīti un mudināti būt aktīvi un piedalīties pirmsskolas ikdienas norisēs?
- Kā mēs veicinām zēnu un meiteņu radošo pieeju valodai?
- Vai mēs gan zēniem, gan meitenēm nodrošinām labas iespējas izjust kustību prieku?
- Ko mēs darām, kad esam brīvā dabā? Vai veicinām gan meiteņu, gan zēnu ziņkārību un zinātkāri?
- Ar kādiem kultūras pasākumiem mēs varam zēniem un meitenēm sniegt niansētu priekšstatu par to, kas viņi ir un kas viņi var būt?

Bērnu grāmata par dzimumlomām

«Todien, kad Rūta bija Rihards un Kārlis bija Karlīna»
Panākt, lai meitenes un zēni runātos par dzimumlomām, mēdz būt pagrūti. Bieži vien bērniem ir cieša pārliecība par to, kas ir pareizi un kas nepareizi, un kad tu esi īsta meitene vai īsts puika. Tāpēc kā papildinājums šim metodiskajam līdzeklim ir izstrādāta bērnu grāmata «Todien, kad Rūta bija Rihards un Kārlis bija Karlīna». To var izmantot kā atspēriena platformu diskusijai ar bērniem par meiteņu un zēnu pasauli.

Grāmatā ir parādīta vienas meitenes un viena zēna personiska saskaršanās ar pretējā dzimuma pasauli. Grāmatas gaitā bērni piedzīvo apmulsumu un satraukumu, taču reizē viņi atklāj, ka ir iespējams likt lietā agrāk neizmantotas spējas, un viņiem tas iepatīkas. Grāmatas nolūks ir ilustrēt, ka gan zēniem, gan meitenēm pasaules iedalījums «zilā un rozā» nav nepareizs, taču nav arī negrozāms, un šīs pasaules ir iespējams sapludināt. Tieši to arī dara abi galvenie varoņi, kad ir satikušies kopīgā alā grāmatas viducī.

Lasot grāmatu, pieaugušais kopā ar bērniem var apšaubīt pastāvošo lietu kārtību.

Cerams, grāmata iedvesmos audzinātājus pastiprināti pievērst uzmanību vienlīdzīgu iespēju veicināšanai zēniem un meitenēm, kas pavērs daudz jaunu nodarbošanos un pieredzes gūšanas iespēju zēniem un meitenēm viņu dzimuma identitātes veidošanās procesā.

Ieteicamās literatūras saraksts ir pieejams ziņojumā «Dzimumlomas un dzimumu līdztiesība pirmsskolā» (dāņu valodā). To var lejupielādēt no Dānijas Līdztiesības ministrijas mājas lapas www.lige.dk.

Ja gribi lasīt ko vairāk

Latvijā pieejamie materiāli (latviešu valodā) par vienlīdzīgām iespējām zēniem un meitenēm

- Tālākizglītības programma skolotājiem «Pieeja un darba paņēmieni vienādu iespēju nodrošināšanai zēniem un meitenēm»: http://www.lm.gov.lv/text/227
- Situācijas analīze izglītības sistēmā par dzimumu līdztiesības jautājumiem: http://www.lm.gov.lv/text/227
- Vadlīnijas mācību grāmatu vērtēšanai no dzimumu līdztiesības aspekta: http://visc.gov.lv/saturs/vispizgl/metmat/vadlin_macgram_vert_dz_lidzt_aspekta.pdf utt.
- Mācību filmiņa 1.–4. klašu skolēniem «Visu, ko varam, kopā darām»: http://www.lm.gov.lv/text/227
- Metodikas rokasgrāmata meiteņu un zēnu grupu vadītājiem «Izvērtējot uz stereotipiem balstītu dzimumu uztveri». M. Hanstrema (2011): www.marta.lv
- Meiteņu zēnu grupu metodes ietekme. G. Bahara, E. Gritāne, J. Jūnstoija (2011): www.marta.lv
- Informācija par dzimumu līdztiesību pieejama arī Labklājības ministrijas mājas lapā www.lm.gov.lv, sadaļā «Nozares politika» → «Dzimumu līdztiesība».

Pārdomām. Latvijas pirmsskolu skolotājiem

Priekšmeti

Latvijā parasti pievērš uzmanību ārējam izskatam un skaistumam attiecībā uz priekšmetiem: piemēram – skaista kleita un nevis ērta, silta kleita, kas veicinātu lietu praktisku un ērtu lietojumu, kā arī labu pašsajūtu. Augstas pašapziņas iemeslam ir jābūt iekšējai pašsajūtai, nevis apģērbam, kas varbūt pat ļoti neērts.

Noteikumi

Brīvajā rotaļā ļoti bieži zēni spēlējas ar zēniem, meitenes ar meitenēm vai ar ierastiem sev zināmiem rotaļu biedriem. Mazliet modelējot brīvās rotaļas, ir iespējams mazināt dzimumu stereotipus un veicināt rotaļas tieši starp zēniem un meitenēm. Viens no veidiem – ļaut izvilkt kartiņu ar sava rotaļu biedra bildīti, tādējādi ļaujot iepazīt arī citus savas grupas bērnus neatkarīgi no dzimuma, un izmēģināt neierastus rotaļu veidus, paverot izaugsmes iespējas.

Telpas

Latvijā bērnudārzos parasti ir iekārtoti stūrīši – leļļu stūrītis, galda spēles, grāmatas, mašīnas un citi. Bieži vien leļļu stūrītis ir meiteņu pārvaldībā, savukārt ar mašīnām rosās zēni – bieži spēlējot ģimeni – zēni ir vairāk tehniskie darbinieki – atved un aizved. Viens no veidiem ir jaukt mantas, neveidot īpašus stūrīšus.

Meitenes, vērojot pieaugušo pasauli, izvēlas spēlēties mazās grupās, daudz sarunājoties. Rezultātā viņas attīsta runu, dialogu veidošanas, empātijas un aprūpes prasmes. Savukārt zēni parasti spēlējas lielās grupās. Rotaļās dominē kustības, ir mazāk runas, vairāk izsaucienu. Viņiem neapzināti tiek dota fiziski lielāka telpa aktivitātēm un trokšņošanai. Viens no veidiem, kā mazināt to un sekmēt daudzpusīgāku bērnu attīstību, ir mudināt, piemēram, meitenes uz aktīvākām, pārgalvīgākām rotaļām vai veicināt runas attīstību zēniem, veidojot dialogu, iesaistot viņus «aprūpes» rotaļās u. c.

Tēli un varoņi

Nereti pat dzīvniekiem tiek piešķirtas sievišķas vai vīrišķas īpašības, virzot meitenes un zēnus uz noteiktu īpašību identificēšanu kā savējo un kaunēšanos par īpašībām, kas it kā «nav» dzimumpiederīgas. Skolotājiem ir vērts pārdomāt lasītās grāmatas un meklēt pārrunu veidus, kas ļauj identificēties ar meitenēm un zēniem neraksturīgiem varoņiem, ļaut teātra uzvedumos un spēlēs izspēlēt dzīvniekus, kas tradicionāli tiek piedāvāti meitenēm vai zēniem. Piemēram, viltīgas lapsas –zēni, dusmīgi vilki – meitenes.

Skaidrojošā vārdnīca

Bioloģiskais dzimums – nozīmē bioloģisko piederību sievietēm vai vīriešiem, viņu bioloģiskās funkcijas. Vēsturiski cilvēka bioloģiskais dzimums tika noteikts pēc ārējām dzimumorgānu atšķirībām un bērns tika audzināts atbilstoši savam dzimumam. Mūsdienās bioloģiskais dzimums ietver ne tikai ārējās dzimumu atšķirības, bet arī ķermeņa hormonālo un hromosomu uzbūvi. Neraugoties uz bioloģiskajām atšķirībām visos līmeņos, līdzību sievietes un vīrieša ķermenī ir daudz vairāk nekā atšķirību.

Dažādība – Eiropas Savienības kontekstā ar «dažādības» (*diversity*) jēdzienu saprot toleranci, cieņu pret jebkuru indivīdu, neatkarīgi no viņa dzimuma, rases, seksuālās orientācijas, sociālā stāvokļa, reliģijas, vecuma, invaliditātes, atzīstot atšķirības vai dažādību cilvēku starpā (arī bērnu). Šī metodiskā līdzekļa kontekstā ir domāta dažādība viena dzimuma ietvaros.

Dzimumlomas – tradicionāli pieņemtas lomas, kas izveidojušās socializācijas (audzināšanas, mediju, citu faktoru ietekmē) rezultātā, bet kurām nav rodams objektīvs pamatojums, tomēr tās ierobežo cilvēku uzvedību un arī viņu labklājību, labsajūtu. Dzimumu lomu piemēri: vīrietis – galvenais pelnītājs ģimenē vai sieviete – galvenā darbu veicēja mājās.

Dzimumustereotipi – uzskati par sievietei un vīrietim piemītošajām īpašībām, kas balstīti uz aizspriedumiem, nekritiskiem pieņēmumiem un neobjektīvu vērtējumu. Tieši dzimumstereotipi ļoti bieži ir dzimuma diskriminācijas pamatā, netieši liedzot viena vai otra dzimuma pārstāvim izvēlēties noteiktu dzīves, nodarbinātības vai uzvedības veidu.

Dzimumu līdztiesība – situācija, kad dzimumam nav vai ir minimāla ietekme uz personas dzīvi, labklājību, vietu darba tirgū. Formāli šo jēdzienu skaidro kā – situācija, kad vīriešu un sieviešu loma sabiedrības attīstībā tiek atzīta par līdzvērtīgu, viņiem tiek piešķirtas vienādas tiesības un vienāda atbildība, nodrošināta vienāda pieeja resursiem un to izmantošanas iespējas. Vīriešu un sieviešu ieguldījums sabiedrības labā un viņu problēmas tiek uztvertas kā līdzvērtīgas. Parasti runā arī par dzimuma līdzsvaru dažādās jomās, analizē un salīdzina statistikas datus dzimuma griezumā, tādā veidā identificējot atšķirīgu situāciju sievietēm vai vīriešiem, zēniem vai meitenēm.

Profesiju segregācija – darba tirgus dalīšanās «sieviešu un vīriešu» profesijās, kas, no dzimumu līdztiesības viedokļa raugoties, nav vēlama situācija, jo nes sev līdzi negatīvas sekas, tādas kā zemākas algas sektoros, kuros strādā sievietes, nelabvēlīgāku mikroklimatu viena dzimuma kolektīvos, neelastīgu darbaspēku krīzes laikā (piemēram – lai arī pirmsskolā trūkst skolotāju un viņu palīgu, bezdarbnieki vīrieši neizvēlas strādāt pirmsskolā).

Sociālais dzimums – specifisku kultūras ietekmē veidojušos īpašību kopums, kas nosaka sieviešu un vīriešu sociālo uzvedību. Šis jēdziens raksturo sociāli izveidojušās attiecības starp vīriešiem un sievietēm. Sociālā dzimuma apzināšanās notiek socializācijas ietekmē – indivīds iegūst sociālo pieredzi, darbojoties un kontaktējoties ar citiem, viņam tiek iemācītas noteiktas normas un vērtības. Piemēram, meitenēm nav bioloģiski noteikta prasme aprūpēt kādu, tā ir noskatīta un socializācijas procesā iegūta prasme. Šī metodiskā līdzekļa kontekstā tiek aplūkota bērnu sociālā dzimuma veidošanās, nevis bioloģiskā.

Vienlīdzīgas iespējas – šī metodiskā līdzekļa kontekstā – vienlīdzīgas iespējas zēniem un meitenēm nozīmē, ka bērna dzimumam nevajadzētu būt nekādai nozīmei saņemot palīdzību vai audzināšanu no skolotājiem, nonākot visdažādākās situācijās, izvēloties nodarbes, rotaļas, vai, piemēram, lomu tēlotājus Lieldienu uzvedumam vai organizējot tamborēšanas pulciņu.

Atsauces

6 lpp.:

[1] Dānijā ir «bērnudārzi», «audzinātāji» un «asistenti», savukārt Latvijā – «pirmsskolas izglītības iestādes» (šajā metodiskajā līdzeklī tiks lietots saīsinājums – pirmsskola) un «pirmsskolas izglītības skolotājs» (turpmāk – skolotājs) un «pirmsskolas izglītības skolotāja palīgs» (turpmāk – skolotāja palīgs). Dānijā skolotājiem un palīgiem ir gandrīz vienādi darba pienākumi, viņu starpā nav novērojamas hierarhiskas attiecības. Gan audzinātāji, gan asistenti uz maiņām tīra grupiņas, mazgā bērnus, gatavo ēst, sagatavojas un vada rotaļas u.c. (šeit un turpmāk – visas zemsvītras piezīmes ir radušās no darba grupas, tulkotājas vai redaktores piezīmēm, adaptējot dāņu materiālu Latvijas kontekstam).

[2] Dānijā ir audzināšanas plāni, Latvijā tos sauc par mācību programmām un tie ir sadalīti sešās tematiskajās jomās: personības attīstība, sociālās prasmes, valodas attīstība, ķermenis un kustība, daba un dabas parādības, kultūras izpausmes formas un vērtības.

[3] Dāņi lieto terminu «ietilpīgs» – tāds, kurā ir vieta ļoti dažādiem bērniem (tas attiecas gan uz individualitāti, gan etnisko piederību, iespējams, īpašām vajadzībām utt.). Sk. arī skaidrojošo vārdnīcu.

8 lpp.:

[4] Dānijas lielākā sala, kurā atrodas arī galvaspilsēta Kopenhāgena.

[5] Materiāls dāņu valodā pieejams Dānijas Dzimumu līdztiesības ministrijas mājas lapā www.lige.dk

9 lpp.:

[6] Dāņu bērniem vecāki brokastis dod līdzi uz pirmsskolu. Pirmsskola pārsvarā nodrošina pusdienas un launagu, turklāt ēst gatavošanas un izvēles procesā piedalās arī bērni, redzot, kā «rodas» maltīte, reizē attīstot roku veiklību un patstāvību.

10 lpp.:

[7] Vēsturiski Lūcijas dienas gājienā gan meitenes, gan puiši piedalījās tērpti baltās albās – garās bezformīgās kleitās, kas līdzīgas priestera amata tērpam, bet galvenā meitene jeb gaismas nesēja «Lūcija» – ar gaismas vainagu uz galvas.

11 lpp.:

[8] «Spilvenistaba» (*tumleren* – draiskoties, skaļi rotaļāties (*Dāņu val.*)) ir telpa aktīvām rotaļām. Spilveni var būt mīksti, lieli, dažādu ģeometrisku formu «būvbloki» ēku un cietokšņu celšanai, lēkāšanai pa tiem. Nereti arī mākslīgā klinšu kāpšanas siena ir šādā telpā, ar mīkstu piezemēšanās iespēju spilvenos.

13 lpp.:

[9] Šeit – domāts kaut kas līdzīgs Latvijas «darbmācības kabinetam», kur pārsvarā darbmācības skolotāja vadībā darbojas zēni. Dānijā gan meitenes, gan puikas darbojas šajā darbnīcā. Skolotāja sieviete reizē ar dāvanu saiņošanu ienes šajā telpā tradicionālu «sievišķīgu» nodarbi – dāvanu saiņošanu.

[10] Dānijā, līdzīgi kā pārējās Skandināvijas valstīs, ir proporcionāli daudz vīriešu skolotāju un palīgu, kas ir pozitīvi, jo veicina citu skatījumu uz pirmsskolas ikdienas nodarbēm, vidi, kā arī veido bērniem priekšstatus par vīriešu lomas modeli.

14 lpp.:

[11] Mūsu sabiedrībā sievietes nereti tiek novērtētas primāri saistībā ar savu izskatu (ķermeni), turpretim vīrieši – saistībā ar paveikto darbu, panākumiem profesionālajā jomā (prātu). Šāda situācija ir uzskatāma par dzimumu nelīdztiesīgu, galvenokārt negatīvo seku dēļ (piem., sievietes «ķermeņa disciplinēšana» un kontrole, netieša prostitūcijas veicināšana; sieviešu darba, profesiju zemais novērtējums – arī finansiāli u. c.). Mudinot meitenes dar-

boties un uzslavējot viņas par paveikto, meitenes sāk apzināties, ka darbs (viņu paveiktais) ir vērtība, savukārt puišus uzslavējot, piemēram, par matu sakārtojumu vai apģērbu, tiek veicināta situācija, kad zēni sāk apzināties, ka rūpes par savu izskatu, ķermeni ir atbalstāmas un pozitīvas, tādā veidā atbalstot zēnu vēlēšanos rūpēties par savu izskatu un personisko higiēnu.

15 lpp.: [12] Dānijā, līdzīgi kā pārējās Skandināvijas valstīs, bērniem ir vairāk brīvo rotaļu, kā arī nav mācību programmas, kas viņus sagatavotu skolai, jo, uzsākot skolas gaitas, bērniem nav jāmāk ne lasīt, ne rakstīt, ne rēķināt.

16 lpp.: [13] Dejošana (kustēšanās) mūzikas pavadījumā. Mūzikai apklustot, bērniem «jāsastingst».

17 lpp.: [14] Dānijā nav visiem bērniem «obligāto» nodarbību – bērni var brīvi izvēlēties, kādās rotaļās vai nodarbībās piedalīties, doties ārā vai palikt iekšā.

[15] Raugoties gan no dzimumu līdztiesības viedokļa, gan no bērnu attīstības viedokļa, ir būtiski, lai zēni un meitenes tiktu mudināti izvēlēties savam dzimumam netradicionālas nodarbes. Piemēram, iesaistīt zēnus tradicionālās «meiteņu» spēlēs un otrādi – ieinteresēt meitenes par zēnu nodarbēm, jo spēlējoties daudzveidīgi, attīstās vispusīgas prasmes – piemēram, rotaļās ar lellēm, mājsaimniecības lietām attīstās aprūpes prasmes, savukārt darbojoties ar tehniskām lietām, attīstās loģiskā domāšana un tehniskās iemaņas. Visas minētās prasmes turpmākajā dzīvē noderēs kā zēniem, tā meitenēm.

19 lpp.: [16] Dānijas pirmsskolās grupiņas ietvaros ir daudz dažādu telpu, kas paredzētas atšķirīgiem mērķiem.

22 lpp.: [17] No vienlīdzīgu iespēju veicināšanas perspektīvas raugoties, ir būtiski mudināt bērnus spēlēties jauktās – zēnu/meiteņu grupās, tādējādi mācoties citam no cita, apgūstot jaunas prasmes, saskarsmes iespējas u. tml.

23 lpp.: [18] No vienlīdzīgu iespēju principa raugoties – profesijai nav dzimuma. Mūsdienās vairs nav pašsaprotami, ka profesijas dalās «sieviešu» (piemēram, pirmsskolas skolotājas, medmāsas u. c.) un «vīriešu» (ugunsdzēsēji, mehāniķi, policisti, inženieri u. c.).

[19] Dāņu valodā daudzi amatu un profesiju nosaukumi beidzas ar sieviešu dzimtei tipisku izskaņu «-ske» vai vīriešu dzimtei tipisku salikteņa daļu «-mand» (vīrietis, kā angļu «-man»). Toties dāņu valodā nav sieviešu un vīriešu dzimtes galotņu, kas latviešu valodā ļauj nosaukt profesijas abās dzimtēs, piemēram, priekšnieks, priekšniece.

24 lpp.: [20] Sk. iepriekšējo piezīmi. Šajā gadījumā dāņu vārdu burtiskie tulkojumi ir «vārtu-vīrs» (vārtsargs) un «vārtu-meitene» (vārtsardze).

[21] Latviešu valodā šeit var minēt profesiju «medicīnas māsa» jeb medmāsa. Mūsdienās šajā profesijā ir nodarbināti arī vīrieši, taču vēsturiskais nosaukums nav mainījies. Arī profesija «vecmāte» apriori norāda, kādam dzimumam tā pieder.

27 lpp.: [22] Šeit domāti 4, 5, 6 gadi. Visbiežāk Dānijā bērni sāk apmeklēt pirmsskolu no viena gada vecuma, beidzot to sešu gadu vecumā. Grupiņas ir attiecīgi pielāgotas arī pavisam maziem bērniem, vide atgādina mājas, un tajās strādā vairāk skolotāju un viņu palīgu, mazie bērni diendusu guļ ārā – ratiņos. Tik agrīna un ērta bērnu aprūpes iestāžu pieejamība sekmē augstos Dānijas nodarbinātības rādītājus sievietēm un nemazina ģimenes labklājību līdz ar bērna piedzimšanu.

31 lpp.: [23] Sk. arī 2. zemsvītras piezīmi.

Metodisko līdzekli var lejupielādēt Labklājības ministrijas mājas lapā www.lm.gov.lv, sadaļā Nozares politika → Dzimumu līdztiesība.

Metodisko līdzekli atbilstoši Latvijas pirmsskolu specifikai un izpratnes līmenim par dzimumu līdztiesības jautājumiem adaptēja darba grupa šādā sastāvā:

Darba grupas un projekta vadītāja: G. Rupenheite, Labklājības ministrija, Vienlīdzīgu iespēju politikas nodaļa
Aiga Andersone, Ķekavas novada pirmsskolas «Bitīte» metodiķe
Viktorija Bolšakova, Labklājības ministrija, Bērnu un ģimenes politikas departaments
Ināra Eņģele, Limbažu novada 1. pirmsskolas «Buratino» vadītāja
Jautrīte Glaudiņa, Izglītības un zinātnes ministrija, Profesionālās izglītības un vispārējās izglītības departaments
Daina Kājiņa, Latvijas Privāto pirmsskolu biedrība un privātā pirmsskola CreaKids
Iluta Lāce, Resursu centrs sievietēm «Marta» vadītāja
Daina Mežecka, Ziemeļu Ministru padomes birojs Latvijā
Agrita Miesniece, Valsts izglītības satura centrs, Vispārējās izglītības satura nodrošinājuma nodaļa
Māra Silova, Dobeles novada izglītības pārvaldes speciālās un pirmsskolas izglītības metodiķe
Inese Sloka, Ķekavas novada pirmsskolas «Bitīte» vadītāja
Anita Zoliņa, Ķekavas novada pirmsskolas «Bitīte» psiholoģe

Pateicamies Ziemeļu Ministru padomei par finansiālu atbalstu grāmatas un metodiskā līdzekļa izdošanā!

4. vāks